

Lőrincze Lajos öröksége a magyar nyelvtudományban és kultúrában

Balázs Géza - 2015. 11. 23.

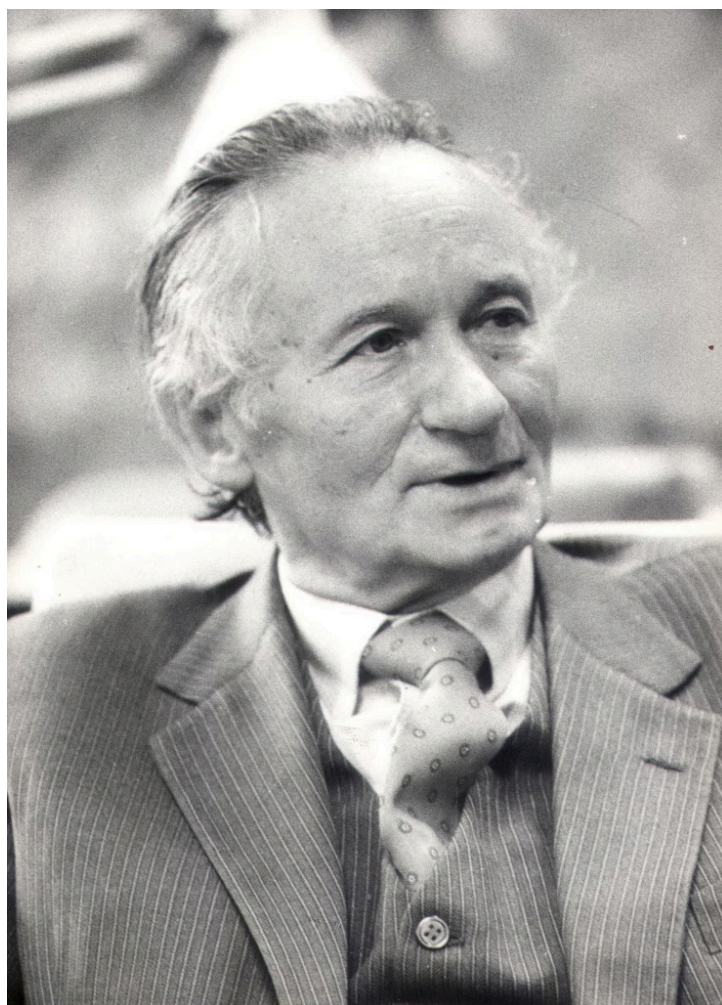
„A” nyelvész

De hadd kezdjem egy lehangoló tapasztalattal. Az elmúlt hetekben sok helyen megfordultam, előadásokat tartottam fiataloknak, alapvetően kiválasztott, jó iskolába, középiskolába, egyetemre járó fiataloknak, s rákérdeztem, hogy ki volt Lőrincze Lajos. Senki sem tudta. Természetesen úgy 30-40 évtől fölfelé mindenki tudja, aki magyarul beszél, hogy ki volt Lőrincze Lajos. Nekünk annyira természetes, hogy ismerjük a magyar tudomány és kultúra jeles 20. századi képviselőit, hogy rá sem kérdezzünk a fiataloknál, hallottak-e róluk, meséljünk-e róluk. Ha így viselkedünk, feledésre vagyunk ítélve.

Grétsy Lászlót megkérdeztem, hogy hogyan mutatná be röviden Lőrincze Lajost a fiataloknak. Grétsy tanár úr ezt válaszolta: A második világháború utáni évtizedekben ő volt „a” nyelvész. Rejtvények meghatározásai között olvashattuk ezt: „Ismert nyelvészünk”, s akkoriban kivétel nélkül mindenki tudta, hogy róla van szó. Hogy ki volt ő? Az a már eleve rokonszenvet keltő megjelenésű, barátságos, mindenkivel kedves nyelvész, nyelvjáráskutató, de elsősorban nyelvművelő, aki a második világháború utáni nehéz időkben mint anyanyelvünk őre, a nyelv szépségeinek, értékeinek megmutatója egyszerre mindenkire tudott szólni, legfőképpen a rádió révén, s ezáltal alig néhány év alatt valóságos nemzeti intézménnyé vált. A rádióhallgatók hamar megismerték s megszerették Édes anyanyelvünk című

ötperceit, amelyek ráadásul a leghallgatottabb időpontokban, szombaton, illetve vasárnap hangzottak el. Azt mondhatnám, népszerűsége szinte sorsszerű volt. (Grétsy 2014).

Én most tehát mesélni fogok a fiataloknak és persze a kevésbé fiataloknak Lőrincze Lajosról. Egyébként folyamatosan ezt teszem, hiszen jó ideje nekem adatott meg a lehetőség, hogy rádióban és tévében, hasonlóan Lőrincze Lajoshoz, hirdessem az ígét. És milyen érdekes, én is 5-5 percben tehettem (Duna televízió) és tehetem (Kossuth rádió).

„De jó földszagú példái vannak”

Hogyan lett nyelvész Lőrincze Lajos. Elmondja ő maga is: „Nyelvész én nem úgy lettem, hogy egyszer csak megvilágosodott: márpedig csak az lehetek (...) Inkább a

sorsom hozta úgy: olyan helyen születtem, hogy már második gimnazista koromban szentgáli dialektusban készíthettem el egyik iskolai írásbelimet. Első egyetemi szemináriumi dolgozatomat Laziczius Gyulának írtam a szentgáli tájszavakról. Emlékszem tanárom mosolyára: 'De jó földszagú példái vannak' – dicsérte meg, amint nem magamnak, hanem földijeimnek köszönhetek." (Lőrincze 1993: 36.)

Lőrincze Lajos első tudományos munkája a Földrajzineveink élete, azt mondhatjuk, hogy leginkább névkutatónak készült. Ám a Pápán eltöltött két tanári év után a Magyarisztudományi Intézetbe, majd az 1949-ben létrehozott Nyelvtudományi Intézetbe hívták, s itt két új téma felé fordult az érdeklődése: a nyelvjáráskutatás és a nyelvművelés irányába. Bekapcsolódott a magyar nyelvatlasz (Magyar nyelvjárások atlasza) munkálataiba. Lőrincze Lajos igen aktív gyűjtő volt: 76 magyarországi, 22 romániai, 12 jugoszláviai, 4-4 ausztriai és szovjetunióbeli településen, összesen 118 kutatóponton végzett gyűjtést, bejárva szinte az egész magyar nyelvterületet (Kiss 2005: 37). A magyar nyelvatlasz egyik legaktívabb munkatársának számított.

Nescimus hungarice loqui

A nyelvjárásgyűjtés mellett érdeklődése nagyon hamar a nyelvművelés felé fordult. Ennek is megvoltak korábbi gyökerei nála, mert egyetemista korában az első egyetemi „jó kiejtési” versenyt, amelyet Kodály Zoltán ösztönzésére indítottak (a budapesti tudományegyetemen), Lőrincze Lajos nyerte. Mondhatnánk, hogy ő volt az első Kazinczy-díjas, de akkor még nem volt ilyen díj.

Amikor Lőrincze Lajos bekapcsolódott a magyar nyelvművelésbe, akkor a nyelvművelés ügye igen rosszul állt Magyarországon. A jelentős magyar nyelvészek ugyanis nem

foglalkoztak nyelvműveléssel, csak nyelvészeti kutatásokkal. Ezért a két világháború közötti időszakban a nyelvművelés főleg lelkes nem nyelvészek (írók, költők, tudósok), valamint amatőrök kezébe került. Harsány, sok esetben túlzó, purista (nyelvtisztító) nyelvművelés uralkodott, amelyre természetesen volt igény, de legalább annyira riasztó is volt. Hiszen ki szereti azt, ha folyamatosan figyelmeztetik, hogy anyanyelvüként nem beszél helyesen, sőt esetleg rámondják, hogy nem tud magyarul. Révai Miklós más korban még figyelmeztetésül, felrázásként leírhatta, hogy *Nescimus hungarice loqui* (nem tudunk magyarul), ám túlzó megállapítása természetesen nem állja meg a helyét, s módszertanilag sem helyes, ha ilyesmivel riogatjuk a népeiséget.

Szemben a negativitással: emberközpontú, pozitív

Lőrincze Lajos mint képzett nyelvész a nyelvművelésnek ebben a túlzó áramlatában (a második világháború után) kapcsolódott be a nyelvművelésbe, és elmondható, hogy nyelvészi működésének csaknem fél évszázada alatt a nyelvművelést tudományos rangra emelte, és megteremtette a nyelvművelés vonzó, általa használt jelzővel emberközpontú és pozitív módját. Miből állt ez? Elsősorban abból, hogy a nyelvművelés addig hiányzó elméleti alapjait teremtette meg. Talán nem tudják, de én Csokonai Vitéz Mihály nyomán bármikor bebizonyítom, hogy „Magyarországon mindenki nyelvész”, vagyis mindenkinek van véleménye, tanácsa az anyanyelvével kapcsolatban. (Lásd: az íráshoz kapcsolat mellékletet.) Ezzel nincs semmi baj addig, míg ezek nem válnak babonává, azaz tévhitté, és nem kezdik el hivatalosan is hirdetni. Lőrincze Lajos fellépésekor már javában éltek ilyen, hivatalos szintre emelt nyelvi babonák. Említék néhányat, mert még ma is feltűnedeznek:

- magyartalan a fog-os jövő idő, el fogok menni,
- magyartalan a főnévi igenév + létige szerkezet: nyitva van/zárva van,
- kötőszóval nem kezdünk mondatot,
- a magyar nem szereti a hosszú összetett mondatokat stb.

Ezekre az állításokra a mai nyelvész azt mondja: diagnózis nélküli terápia. Vagyis úgy mondanak véleményt egy nyelvi jelenségről, hogy azt alaposan megvizsgálják. Lőrincze Lajos tehát – látva a nagy érdeklődést az anyanyelv iránt, látva a nyelvi babonákat – elméleti alapra helyezte a nyelvművelést. A nyelvművelés alapelveit pedig a következő rendszerben helyezte el: Mi a nyelvművelés? Tömör válasz (az értelmező szótár alapján, ám Lőrincze Lajos kiegészítésével: az alkalmazott nyelvtudománynak az az ága, „amely a nyelvhelyesség elvei alapján, a nyelvi műveltség terjesztésével igyekszik segíteni a nyelv egészséges fejlődését. (Új bekezdés) A nyelvművelés célja és tartalma nem örök és változatlan, hanem idő és hely függvénye; legidőszerűbb feladatait mindig az adott társadalom szükségletei határozzák meg.” (Lőrincze 1999: 73.) Ezután definiálja a nyelvváltozást, a nyelvfejlődést és a nyelvromlást. Majd máig érvényes módon határozza meg a nyelvművelés alapfogalmát, a nyelvi normát. Lőrincze halála után valóságos nyelvinorma-vita indult el a magyar nyelvtudományban, tanulmányok, könyvek születtek a kérdésről, és mindezt áttekintve azt mondhatjuk, hogy túl sok újat nem mondtak. Lőrincze Lajos az elméleti alapozásban foglalkozott a nyelvszokás, az egyéni ízlés, a nyelvérzék, a logika, a célszerűség, tájnyelv, jóhangzás, nyelvtan, az író és a nyelvi norma kérdésével is, s többnyire máig érvényes válaszokat adva.

Tehát Lőrincze Lajos egyik nagy öröksége, hogy az addig kevésbé tudományos nyelvművelést tudományos rangra emelte.

A nyelvtudomány szakmai kérdései mellett mindig nemzeti ügynek tekintette a nyelvművelő munkát...

Lőrincze Lajos nyelvészeti munkásságának összegzése

Graf Rezső egy kisebb tanulmányban összegzi Lőrincze Lajos munkásságát. Mint írja, a magyarságközpontú és egységes nyelvpolitika folytatásának programját hagyta ránk örökül. De lássuk csak ennek összetevőit! Először a programját:

- Azt hirdette, hogy az anyanyelv az alapja nemzettudatunknak, a magyarsághoz való tartozásunknak minden helyzetben, minden korban.
- Munkásságát mindig nyelvpolitikai tevékenységnek is tekintette...
- A nyelvhasználattal való tudatos törődést különleges nemzetmentő mozgalomban minősítette a XX. századi történelmünk sajátos alakulása miatt; mert az anyanyelv megőrzését a magyarság jövője, fennmaradása egyik nélkülözhetetlen zálogának hitte és tartotta.
- E szándékának következetesen tanújelét adta több mint négy évtizedes munkássága során... tanácskozásokon, előadásaiban vagy a határokat is átívelő katedrójáról: rádiós ötperceiben.
- Munkájáról szólva... azt hangsúlyozta: amit ő tesz, amit ő művel, az nem pusztán nyelvészeti feladat.

Munkásságának lényegét a következő címszavakban lehet összefoglalni:

Összekötő kapocs: Több is a mi anyanyelvünk, mint kifejező vagy közvetítő eszköz. Nekünk ez a nyelv, amelyben leginkább érezzük a szavak varázsát, jelentésük finom árnyalatait... Ez árasztja az otthon melegét, ez köt össze bennünket múltunkkal, történelmünkkel...

Közösségszervező erőforrás: Magyar nyelvünk valóban legfőbb kincsünk, összetartó erő. Összetartozásunknak, magyarságunknak nemcsak legfőbb jele, szimbóluma, hanem tényezője is. De ahogy a nyelv is megtartója a közösségnek, ugyanúgy a közösség (csoport, nép, nemzet) összetartója a nyelvnek. A közösségben, népben, nemzetben él a nyelv.

A szülőföldhöz való tartozás: Nem cél, hanem eszköz a szülőföldhöz való kapcsolódás erősítéséhez.

Nyelvvédelem: Sohasem szabad elfeledkezni arról, hogy a nyelvi leépülés mögött a kisebbségi ember élete, sorsa, leépülése is ott van előzményként, indító okként, magyarázatként. A nyelvvédelem, a nyelvmegőrzés, a nyelvápolás tehát a kisebbségi életben fokozottan politikai kérdés.

Viták: Voltak, vannak és nyilván lesznek is viták elvi kérdésekről és a részletekről is. De ezek a viták nem tették és teszik kérdésessé: (...) nyelvünk, kultúránk, hagyományaink szeretete, ápolása nem másodlagos kérdés társadalmunkban és művelődési politikánkban.

Közös felelősség: A viták során a megoldások keresése mindannyiunk feladata: íróké, irodalomtörténészé, történészé, néprajzosoké – s a nyelvészeké is. ... nem feledkezhetünk meg annak a két alapvető közösségnek a felelősségéről sem, amelyek minden ember életére tudatformáló hatásúak ... már a kezdetektől, ezen belül az anyanyelvhez való kötődésnek alakulásában is: a családról és az iskoláról. (Graf 1999: 12-31.)

A rádiós nyelvművelő

A nyelvészet mellett legalább annyira jelentős Lőrincze Lajos másik öröksége: a magyar kultúrában, vagy mondjuk úgy: a magyar nyelvkultúrában. Lőrincze Lajos volt az első igazi

nyelvész, aki a 20. század nagy tömegkommunikációs vívmányát, a rádiót jól tudta használni nézeteinek, a magyar nyelv ügyének népszerűsítésére. Bár a Magyar Rádióban már az 1930-as években is voltak tudományos ismeretterjesztő műsorok, előadások, de ezek még nem tudtak átütő sikert hozni. Valószínűleg azért, mert rádiós egyéniségnek születni kell – ennek inkább, mint nyelvésznek. Lőrincze Lajos személyisége „predesztinálva” volt a tudományos ismeretterjesztésre. Tudott népszerűen, az emberek nyelvén szólni, ráadásul ezt barátságos, kedves hangvétellel, stílussal tette. Kodály Zoltán javaslatára a Magyar Rádió 1952-ben indította el az Édes anyanyelvünk című anyanyelvi sorozatát – s ezt Lőrincze Lajos haláláig, tehát 1993-ig vezette. Az Édes anyanyelvünk rádiósorozat a nemcsak a magyarországi, hanem a határokon túli magyarság ma azt mondanák: kultikus műsora lett. Olyan időben, amikor a határok nehezen voltak átjárhatóak, még a rokonok sem mindig találkozhattak, Lőrincze Lajos hangja, üzenete a rádióhullámok segítségével átléphette a határokat. S a magyar nyelv ügyén-ürügyén nemcsak nyelvi ismereteket nyújtott, nemcsak nyelvi tanácsokat adott, hanem egyfajta láthatatlan szállal összekapcsolta a magyarságot. És ő volt az a nyelvész, aki szinte először jutott el a tengerentúlra a diaszpóra magyarságához, azokhoz, akik kényszerűségből mentek el Magyarországról a 20. század szörnyűségei elől menekülve, de a magyar táj, a magyar kultúra és nyelv iránti szeretetük megmaradt, és a magyar nyelv ügyén ők is kicsit be tudtak kapcsolódni a magyar közösségbe. Ennek lett később az intézménye az Anyanyelvi Konferencia – a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, amelynek 20 éven át volt elnöke Lőrincze Lajos.

És Lőrincze Lajos – mások mellett – ott volt minden, máig ható anyanyelvi ügy, mozgalom születésénél. Ott volt a győri Kazinczy-rendezvényeken (amelynek most lesz az 50.

évfordulója), természetesen ott volt az 1967-ben indult magyar nyelv hete rendezvényeinek elindításánál (ennek jövőre lesz fél évszázados jubileuma), ott volt az 1979-ben alapított, modern szempontú nyelvi ismeretterjesztő folyóirat, az Édes Anyanyelvünk alapításánál (az idén lépett a 37. évfolyamába). A 25. évfordulón többen értékelték Lőrincze Lajos tevékenységét (25 év..., 2004).

Biztosak lehetünk abban, hogy Lőrincze Lajos varázslatos, vonzó személyisége nélkül a mai magyar nyelvújító mozgalom nem lenne ilyen, talán nem is létezne.

A magyar nyelvstratégia felé

De mi a helyzet a mai magyar nyelvújítással? Lőrincze Lajos bizonyára csodálkozna, hogy a rendszerváltás után milyen éles viták keresztüzébe került a nyelvújítás. Hadd tegyem rögtön hozzá, az ő személyét közvetlenül nem bántották, ám ha a nyelvújítással kapcsolatos kritikákat, sőt a nyelvújításra szórt átkokat sorba szedjük, közvetve mégis csak Lőrincze Lajosnak is jutna belőle. Ám annál inkább jutott a sokszor túlzó, bántó és csúszató kritikákból azoknak, akik a Lőrincze-örökség jegyében kívánták folytatni ezt a tevékenységet. Kaptak hideget-meleget, nevezték őket dilettánsoknak, diszkriminálóknak, álnyelvészeknek, s mára elértük, hogy Lőrincze Lajos nyelvújító osztályát felszámolták a Nyelvtudományi Intézetben, hogy a „nyelvújítás” a tudományban szitokszó lett, a nyelvújítás nem tartozik az önmagukat „értékesnek” definiáló nyelvészek tevékenységébe, s a Magyar Tudományos Akadémiának, melyet mégis csak a magyar nyelv újítására hoztak létre, nincs egyetlen nyelvújító tagja sem. (Igaz, Lőrincze Lajos és utóda, Grétsy László sem lehettek az Akadémia tagjai, de talán kárpótolta őket az ELTE, amely mindkettejüknek címzetes egyetemi tanári, illetve professzor

emeritusi rangot adott – ezek a legmagasabb egyetemi fokozatok.)

Amikor néhányan láttuk, hogy mivé lesz a magyar nyelv művelés a hivatalos tudományban, elhatároztuk, hogy nem hagyjuk elveszni mindazt, amit elődeink felépítettek. Nem pusztán az irántuk érzett tiszteletből, hanem a magyar nyelv és kultúra elválaszthatatlan egysége és jövője miatt sem. Az 1990-es évektől módszeresen elkezdtük felépíteni a Lőrincze tanár úr és mások által lerakott biztos alapokon a modern, a szociolingvisztikai és antropológiai szempontoknak, sőt a nemzetközi irányzatoknak is megfelelő új magyar nyelv művelést, amelyet először egy 1995-ben megrendezett konferencián már magyar nyelvstratégiaként hirdettem meg. Az erről szóló monográfiámat az Akadémia elnöke személyes bevezetővel jelentette meg 2001-ben. 2000-ben megalapítottuk a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoportot, 2006-ban a Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodát, és fáradhatatlanul dolgoztunk. Kutattuk a ma nyelvét, a digitális nyelvi világot, a mai magyar nyelvi változásokat, sorra rendeztük a konferenciákat, könyveket adtunk ki, és következetesen folytattuk az összes elkezdett anyanyelvi rendezvényt. Minden anyanyelvi társadalmi mozgalommal jó kapcsolatot alakítottunk ki, így értelemszerűen az Anyanyelvápolók Szövetségével és a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságával is. Könyveinkben nemzetközi példákat is hoztunk a nyelv művelésre, bebizonyítottuk, hogy szinte mindenhol van valamiféle nyelv művelés (ha nem is nevezik annak), tehát a magyar tudományból és kultúrából való negligálása jogtalan. Munkálkodásunk következtében ma már biztos alapokon áll a megújult nyelv művelés. A kormány 2014-ben, nyelvstratégiám meghirdetésének 20. évében meg is alapította az általunk szorgalmazott a Magyar Nyelvstratégiai Intézetet. Igaz, ehhez jelen pillanatban nincs közünk (sőt, mintha ismét téves irányba mennének a dolgok),

de letagadhatatlan, és büszkén vallhatjuk, hogy törekvéseink végül is intézményesültek, elvi akadályja nincs annak, hogy a magyar nyelvi kultúrát erősítő törekvések hatékonyabbak legyenek, s így nyelvi kultúránk, magyar nyelvünk hosszú távon fennmaradjon, a legjobb értelemben vett népszerű, vonzó nyelvművelés segítségével. S ahol erős nyelvi kultúra van, ott van hazaszeretet, van kreativitás, és hitem szerint összefogás is. Van tehát intézmény, most már csak nagyon okosan kell cselekedni.

Azt hiszem, hogy Lőrincze Lajos örülne ennek. Amikor tehetett, ő is alapított nyelvművelő osztályt, különféle nyelvművelő fórumokat. Ezért őt tekintjük a 20. századi magyar nyelvművelés megújítójának, tudományos megalapozójának, s mindenkinek, aki a magyar nyelv ügyéért tesz, vagy tenni kíván, tőle kell elindulnia – az emberközpontú, pozitív nyelvműveléstől.

Epilógus

És akkor most emeljük meg még egy kicsit a megemlékezést. Egyfajta ars poétikát így fogalmazott meg Lőrincze Lajos:

„Magyar nyelvünk valóban legfőbb kincsünk, összetartó erő. Összetartozásunknak, magyarságunknak nemcsak legfőbb jele, szimbóluma, hanem tényezője is. De ahogy a nyelv is megtartója a közösségnek, ugyanúgy a közösség (csoport, nép, nemzet) összetartója a nyelvnek. A közösségben, népben, nemzetben él a nyelv. Kívüle nagyon nehezen.” (Graf 1999: 13.)

Vallotta, hogy az anyanyelv köt össze bennünket: itthon élőket és a haza határain kívülre rekedteket.

Ebben az évben, Lőrincze tanár úr születésének 100. évfordulóján több alkalommal és többen is szólhatnak róla, olyanok is, akik nálam jobban ismerték. Egyúttal viszont figyelmünket mindenképpen az utánunk jövő nemzedékekre

kell irányítanunk, mert valahol itt, közöttük vannak már a jövő Magyarországnak felelősségteljes értelmiségije, akik, bízunk benne, hogy tovább viszik a lángot: a magyar nyelv és kultúra fenntartásának és szeretetének az ügyét. És, ha lehet, ne forduljon elő ismét az, hogy emlékezetünkben és nyelvi kultúránkban szakadékok legyenek.

Szakirodalom:

25 év anyanyelvünk szolgálatában (2004) Akadémiai Kiadó, Budapest.

Balázs Géza (2001) Magyar nyelvstratégia. MTA, Budapest.

Graf Rezső vál. és szerk. (1999) Anyanyelv és nemzet. Lőrincze-breviárium. Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest.

Grétsy László (2014) „Nemzeti intézménnyé vált”. Emlékezés Lőrincze Lajosra. Grétsy Lászlót kérdezi Balázs Géza. Édes Anyanyelvünk, 2015/3. 3.

Kiss Jenő (2005) Lőrincze Lajos és a nyelvjáráskutatás. Magyar Nyelvőr, 129. évf. Emlékszám Lőrincze Lajos születésének 90. évfordulójára. 36-39.

Lőrincze Lajos (1993) Megnől az ember szíve. Barátok – emlékek – találkozások. Új Horizont, Veszprém.

Lőrincze Lajos (1999) Mai nyelvűvelésünk főbb kérdései. 71—120. In: Fábrián Pál és Lőrincze Lajos: Nyelvűvelés. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

A szerkesztő megjegyzése: Elhangzott Pápán, a Református Kollégiumban, a Lőrincze-év és a 49. magyar nyelv hete megnyitóján 2015. április 16-án.

Nincs hozzászólás!

Your Email address will not be published.

- Save my name, email, and website in this browser for the next time I comment.

This site uses Akismet to reduce spam. [Learn how your comment data is processed.](#)

© 2025 e-nyelvmagazin.hu. All rights reserved.